

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Psychoanalyse: een karakterstudie?

Bespreking van

Ludwig Klages (2021). *Persoonlijkheid — Propedeuse van de karakterstudie* (vertaald en ingeleid door Rico Sneller). Antwerpen: Gompel&Svacina. ISBN 9789463712927, 100 pp., € 22,00

MARC DE KESEL

De Duitse auteur Ludwig Klages (1872-1957) is in onze Lage Landen weinig bekend. Het best misschien nog bij lezers van *Der Mann ohne Eigenschaften*, de monumentale roman van de Oostenrijkse cultschrijver uit het interbellum, Robert Musil (Nederlandse vertaling 1988-1991). Daar gaat hij schuil — zo weet de geïnformeerde Musil-lezer — achter de romanfiguur Meingast. Die biedt een weinig flaterend beeld van Klages: hij wordt er neergezet als de zweverige, esoterische goeroe: het perfecte tegenbeeld van Ulrich, de nuchtere hoofdfiguur 'zonder eigenschappen'.¹

Dit negatieve Klages-imago in het Nederlandse taalgebied kan nu bijgesteld worden dankzij een uitstekende vertaling van een kortere tekst uit 1937 die als inleiding is bedoeld voor een grote studie van de auteur over 'karakterkunde'. Daarin verzet Klages de bakens voor een theorie over de 'persoonlijkheid', meteen ook de titel van een 'propedeuse' daartoe.

Alleen al daarom is het voor psychoanalytici een interessante tekst. Niet dat Klages zich rechtstreeks met de in zijn tijd opkomende psychoanalyse inlaat (dat doet hij in elk

geval in die tekst niet²), maar hij opereert in het probleemveld waaruit ook Freuds denken is ontstaan. En dat nodigt uit om nog eens over Freuds grondslagen te reflecteren — iets wat voor een psychoanalytische theorie die naam waardig, onontbeerlijk is. Het probleemveld waarin Klages zich mengt, is dat van de 'psychologie', de logica/wetenschap van de psyche. In de 'appendix' bij zijn 'propedeuse' stelt hij dat die eeuwenlang in de voetsporen van Aristoteles' traktaat *Over de ziel* is gelopen. In die eeuwen is zielkunde steeds meer geëvolueerd tot een wetenschap over de ziel als *kennend* vermogen (pp. 91-92). Dat is ook voor de moderne psychologie een belangrijk aspect gebleven, maar die beperkt zich daar niet toe. De kennende ziel is tegelijk ook vooral een gevoelsinstantie. Het psychische in de mens is naast bewustzijn en zelfbewustzijn ook 'gevoel voor eigenwaarde, korter gezegd: zelfrespect' (p. 83).

Hoe vat Klages dan de 'ziel' op? In tegenstelling tot wat de heersende gedragspsychologische theorieën van zijn tijd beweren, is die niet het effect van determinerende factoren uit de biologische — of zoals hij het noemt 'vitalistische' — dimensie van de mens. Met dat vitalistische is de ziel intens verbonden, dat wel, maar de relatie tussen beide is niet deterministisch. Het lichamelijke bepaalt niet een-op-een het psychische. De 'ziel' heeft juist een decentrerende werking ten aanzien van het lichamelijke vitale — of zoals hij het met een hoogstwaarschijnlijk (hij noemt de namen nergens) aan Groddeck of Freud ontleende term noemt: het 'id'. Het psychische leven, zo drukt hij zich uit, speelt zich af in een 'ellips' waarvan de ziel en het *id* de twee brandpunten zijn (p. 76). De ziel staat ook voor de 'wil' en genereert de eigen

daadkracht, het eigen ‹handelen›, dat de mens eigen is. De daadkrachtige, willende ziel ‹transcendeert› dus het vitale voortdurend, zij het zonder er ooit los van te komen, laat staan een aparte entiteit te vormen. En hoe worden de krachten, waardoor die ellips voortdurend onder spanning staat, in goede banen geleid? Dit is de functie van het ‹ik›, de ‹stuurman› (p. 57) in de onderlinge fluctuaties tussen *id* en ziel. Ziehier meteen ook het conceptueel gewicht dat Klages aan de term ‹persoonlijkheid› geeft. Het is aan het ik of de persoonlijkheid om het psychisch leven bij ieder van ons zijn eigen, singuliere gestalte te geven. Een zielkunde is daarom ook altijd een wetenschap van de ‹persoonlijkheid› of, wat voor Klages hetzelfde is, een ‹karakterologie›: ‹karakter›, ‹persoon›, ‹ik›: termen om aan te geven dat de mens niet zomaar een ‹ding› is, maar een ‹wezen›, wat in zijn terminologie betekent: een zijnde met ‹wil› en ‹ziel›, dat zich verhoudt *tegenover* zijn biologische ‹id›. Rico Sneller, vertaler van de ‹propedeuse›, plaatst in zijn inleiding de tekst in de bredere context van Klages' gehele oeuvre. De duidelijk vitalistische kijk op de menselijke psyche presenteert hij als een kritiek op — of, zoals de flaptekst leert, een ‹interessant alternatief› voor — de psychoanalyse. Ikhzelf zou er eerder voor huiveren als dit soort ‹zielkunde› effectief de tanende psychoanalyse zou gaan vervangen. Ik heb weinig vertrouwen in een therapeut die, met Klages in het achterhoofd, ervan uitgaat in de vitalistische grond van mijn ziel te kunnen kijken. Dat Klages in die richting wijst, blijkt ook uit het feit dat hij zelfs het ‹karakter› van volkeren en van rassen wil vatten. In die context verwijst hij instemmend naar Gobineaus *Essai sur l'inégalité des races humaines*, een boek dat door rassentheorieën en andere vormen van racisme graag onder de arm werd genomen (p. 99). Ook al laat Freud zich in met het vitale van de drift, hij legt in zijn benadering van het driftleven vooral nadruk op ‹representaties›

en ‹herinneringsspooren›. Het is in dit veld van ‹Vorstellungen› dat de drift haar ‹lotgevallen› beleeft en — in een logica van verschalking en verdringing — een libidineuze economie vormt, met daarin een *ik* en een *subject* (wat, aldus Lacan, niet hetzelfde is). Wie binnen het psychoanalytische veld eerder de jungiaanse kant opgaat, zal in Klages' theorie dan weer wél heel wat aanknopingspunten vinden, en daarin bronnen herkennen waaruit Carl Gustav Jung heeft geput. De grondvraag is mijns inziens of men het onbewuste — het ‹id› — *vitalistisch* moet opvatten dan wel louter als een autonoom functionerend veld van ‹herinneringsspooren› en ‹Vorstellungen› moet zien. Uiteraard is het hier niet de plaats om die grondvraag uit te werken. Maar zoals gesteld hoort de discussie daarover, mijns inziens, wel blijvend boven aan de agenda van het psychoanalytisch denken te staan. We kunnen Rico Sneller dan ook dankbaar zijn dat hij met zijn vertaling van Klages' *Persoonlijkheid* een tekst beschikbaar maakt die daaraan kan bijdragen.

Noten

- 1 Voor een genuanceerder beeld over Musils referentie aan Klages in *Der Mann ohne Eigenschaften*, zie: Preusser, H.P. (2011), Die Masken des Ludwig Klages — Figurenkonstellation als Kritik und Adaption befremdlicher Ideen in Robert Musils Roman *Der Mann ohne Eigenschaften*. In N.C. Wolf & R. Zeller (red.), *Musil-Forum* 31 (pp. 224-253). Berlin: De Gruyter.
- 2 Het woord valt één keer, in de ‹appendix›, en dan nog enkel om aan te geven dat studies die zich profileren in de lijn van Julius Bahnsen, *Beiträge zur Charakterologie* (1867), een begrippenapparaat hanteren van ‹wat we tegenwoordig «psychoanalyse» noemen› (p. 98).